

УДК 94(477.75)“192/193”:061.12

Олександр Севастьянов (м. Сімферополь)

ДЕСЯТЬ РОКІВ НА СЛУЖБІ КРАЄЗНАВСТВУ: РОСІЙСЬКЕ ТОВАРИСТВО З ВИВЧЕННЯ КРИМУ (1922–1932 рр.)

У статті на підставі сукупності маловідомих опублікованих та архівних джерел був здійснений аналіз діяльності ключового наукового об'єднання краєзнавців Криму періоду 20-х — початку 30-х років ХХ ст. Репрезентовані основні форми роботи організації, сформульовані висновки щодо ролі та значення діяльності товариства для розвитку наукового, дослідницького та масового, популярного краєзнавства.

Ключові слова: краєзнавство, історія та організація науки, Російське товариство з вивчення Криму, регіональні відділення, Гурзуфська наукова база.

Створення повної та неупередженої картини регіональних досліджень в Криму в 20-х — на початку 30-х років ХХ ст. потребує висвітлення недостатньо вивченого в історіографії сюжету ролі та місця громадських наукових об'єднань в організаційному становленні та розвитку вивчення минулого та сучасності регіону. В означений період, завдяки значній концентрації на території Криму в роки громадянської війни представників наукової еліти дорадянського періоду та враховуючи бурхливий розвиток широкого краєзнавчого руху після встановлення Радянської влади наприкінці 1920 р., форми та методи кримознавчих досліджень змогли набути нових значущих та якісних різновидів, суттєво підвищився рівень наукового принципу організації студій щодо вивчення краю¹.

Одною із цікавих сторінок цього процесу була плідна праця Російського товариства з вивчення Криму (РТВК). Воно було створене 13 жовтня 1922 р. у Москві авторитетним колом представників столичної наукової еліти (серед яких — професори: історики та археологи О. С. Башкиров (1885–1963), І. М. Бороздін (1883–1959), Б. Ф. Добринін (1885–1951), етнограф Б. О. Куфтин (1892–1953); літературознавець Є. Е. Лейтнекер (1888–1954), завідувач Головнаки Наркомосу РРФСР Ф. М. Петров (1876–1973), народний комісар охорони здоров'я РРФСР М. О. Семашко (1874–1949), один з фундаторів курортного будівництва в Криму за радянських часів, лікар М. І. Тезяков (1859–1925) та багато інших). Товариство визначило своєю центральною метою всебічне вивчення півострова шляхом організації наукових досліджень та

популяризацію знань про Крим серед широких кіл трудящих країни для розвитку курортної та рекреаційної галузей Кримської АСРР².

Серед основних напрямів діяльності РТВК слід виділити три найбільш значущі теми: питання організації наукового кримознавства, створення розгалуженої мережі регіональних відділень, фундація і забезпечення роботи дослідницьких установ та заходів.

Важливими джерелами щодо участі РТВК в організаційній розбудові краєзнавчого руху в Криму є статuti товариства, що відображають внутрішню структуру організації на різних етапах її існування. Першим установчим документом РТВК слід вважати статут, затверджений НКВС РРФСР 9 травня 1923 року. Для популяризації кримознавчої організації статут був надрукований у вигляді брошури тиражем в 5000 екземплярів³. Документ складався з 5 розділів: “А. Задачі Товариства”, “Б. Склад Товариства”, “В. Діяльність Товариства”, “Г. Кошти Товариства”, “Д. Управління справами Товариства”, — які поділялися на 26 параграфів.

Перший розділ статуту (§§ 1, 2) визначав завдання РТВК, а саме: “а) Всебічне вивчення Криму та широке поширення відомостей про нього; б) Всіляке сприяння його відвідуванню широкими масами населення з метою — науковою, культурно-просвітницькою та відпочинку”. Параграф 2 оголошував районом діяльності РТВК усю територію РРФСР, правління товариства розміщувалося в Москві⁴.

Другий розділ статуту (§§ 3–7) регулював членство в організації, поділяв учасників РТВК на діючих членів та членів-співробітни-

ків, визначав порядок їх обрання, була визначена процедура вибування зі складу товариства: “за особистим бажанням вибуваючого або за постановою 2/3 присутнього числа членів товариства”⁵.

Третій розділ статуту (§§ 8, 9) конкретизував задекларовані в параграфі 1 першого розділу задачі товариства, висвітлював форми роботи організації: спостереження, збори колекцій, матеріалів, виготовлення та збут наукових та демонстраційних колекцій; наукові відрядження, екскурсії та експедиції до Криму; організація лабораторій, обсерваторій, дослідних станцій, музеїв, виставок, наукових бібліотек; поширення видань про Крим, друкування наукових праць членів організації у власних періодичних і неперіодичних органах; проведення публічних зборів, лекцій, курсів, семінарів і т. і.; організація всеросійських і регіональних з’їздів з краєзнавства⁶.

Найоб’ємнішим розділом статуту був п’ятий (§§ 12–26). В ньому визначалися функції розпорядчих і виконавчих органів РТВК. Вищим органом в управлінні справами РТВК визначалися розпорядчі збори членів товариства, які збиралися раз на півроку. Всі питання вирішувалися відкритим голосуванням, рішення приймалися простою більшістю, окрім випадків, передбачених статутом. Документ визначав такі компетенції розпорядчих зборів: обрання кандидатів на посаду Голови та заступника голови товариства, членів правління та Ревізійної комісії, діючих членів РТВК; затвердження інструкцій для посадових осіб і членів організації; запровадження філіальних відділів, секцій, особливих комісій; встановлення допомоги та наукових відряджень членів товариства; виключення з членів РТВК; розгляд звіту Правління про перспективи діяльності; затвердження фінансової звітності Ревізійної комісії та встановлення нових розмірів членських внесків; обговорення змін в статуті організації; визначення емблеми та членського значка РТВК. Параграфи 18 — 19 статуту обмежували строк повноважень Голови, заступника голови, Правління організації одним роком. Був визначений посадовий склад Правління, куди входили Голова, заступник голови товариства, 11 членів Правління, два кандидати в члени Правління. До головних обов’язків Правління входило керування всією науковою та адміністративно-господарчою діяльністю, подання загальним зборам звітів про річну

діяльність товариства й кошторису для подальшої діяльності, кадрова та міжустановча робота. Легітимність засідань Правління визначалася присутністю Голови (чи заступника голови) та двох членів Правління. Параграф 23 статуту висвітлював повноваження Ревізійної комісії, які поширювалися на всю фінансову та майнову звітність організації. В параграфі 24 фіксувалася підзвітність товариства Головнауді: організація зобов’язувалася надавати піврічні звіти про діяльність і річні звіти. Заключний, 26-й параграф статуту визначав випадки, за яких робота товариства могла бути припинена: “1) за постановою урядової влади; 2) внаслідок арешту більшої частини членів Ради; 3) за постановою 2/3 членів товариства згідно списків”. У випадку закриття товариства майно РТВК переходило до Наркомосву⁷. Положення статуту від 1923 року надали можливість для плідної організації роботи товариства на початковому етапі його діяльності — у 1923–1926 рр. Після створення розгалуженої структури відділень товариства безпосередньо на території Кримської АСРР виникла потреба у переформовуванні структури РТВК, що призвело до потреби створення нового проекту статуту організації. Такий документ був запропонований для обговорення взимку 1925–1926 рр. низкою відділень РТВК та був ухвалений після проведення Першого з’їзду РТВК у квітні 1927 року в Сімферополі. Найбільш важливими змінами в статуті 1926–1927 рр. стали такі. Змінювалася назва організації — Російське товариство з вивчення Криму ставало Товариством з вивчення Криму (ТВК), тепер організація поширювала свою діяльність на територію всього СРСР, Правління розміщувалося у Сімферополі. У товаристві виділялася група почесних членів, яких обирали під час з’їздів, що мали заслуги в галузі кримознавства чи безпосередньо перед РТВК. Серйозні зміни зачепили управлінську структуру організації. Вищим органом організації ставав з’їзд представників відділень товариства, який скликали не менше одного разу на рік за нормою представництва 1 делегат від 50 членів РТВК. В компетенцію з’їзду входили усі питання щодо звітності керівництва РТВК, обговорення та затвердження усіх установчих документів організації та формування нових напрямів роботи. Виконавчим органом залишалася Правління, що зберегло свій представницький склад, а також обсяг повноважень без змін. Виконавчими ор-

ганами на рівні відділень ставали правління відділень, які склалися з посадових осіб, встановлених розпорядчими зборами, в компетенцію яких входила організація всієї внутрішньої діяльності відділення. Новий статут товариства передбачав такі форми закриття організації: за постановою правлячої влади та за постановою з'їзду. У випадку закриття всіх відділень товариства владою їх майно та грошові суми переходили до ведення установ та організацій, які мали аналогічні кримознавчі цілі. У випадку одиничного закриття одного відділення ТВК питання про долю його майна розв'язувалося розпорядчими зборами відділень⁸. Статут товариства, розроблений за безпосередньої участі регіональних відділень організації, наочно демонстрував ріст їх ролі та значення в її діяльності. Це підкреслює зв'язок між першою та другою темами основних напрямів роботи РТВК — організацією наукового кримознавства та створенням розгалуженої мережі регіональних осередків.

Створення та діяльність регіональних відділень при РТВК фіксувалася статутом організації як один з видів діяльності. Він був реалізований на практиці через заснування у містах Криму відділень РТВК. Цей процес протікав протягом 1923–1925 рр. та завершився з початком організаційного перетворення товариства. Перші відділення РТВК у Криму були створені в Ялті та Керчі — восени 1923 року, в 1924 році філії були організовані в Сімферополі, Феодосії, Судаку, Бахчисараї, Севастополі та Ленінграді, останніми — протягом 1925 року — сформувалися осередки в Джанкої, Євпаторії та Алушті. Серед форм та методів роботи відділень слід відокремити як дослідницькі (проведення самостійних або участь у міжустановчих наукових експедиціях або інших заходах та доведення результатів цих студій через наукові доповіді та публікації) так і масові заходи, що мали на меті привернути увагу та залучити до участі в краєзнавчих заняттях якомога ширші верстви населення (публічні лекції, вечори, екскурсії тощо)⁹. Прикладом найбільш системної роботи в цьому сенсі слід вважати діяльність Керченського відділення РТВК після зміни організаційної структури товариства — тобто у 1926–1929 рр. Так, у 1926 році філіал організації налічував 36 дійсних членів, яких очолював директор Керченського історико-археологічного музею ім. О. С. Пушкіна Ю. Ю. Марті. Основним видом діяльності відділення у

1926 році було проведення загальних і секційних зборів, була налагоджена постійна робота трьох секцій — природничо-історичної, народного побуту та шкільно-краєзнавчої.

У межах загальних у 1926 році зборів учасники Керченського філіалу РТВК знайомилися з науковими розробками столичних дослідників, що мали значення для регіону. Так, темою перших загальних зборів стало вшанування ленінградського професора, видатного океанолога та гідробіолога М. М. Книповича (1862–1939), який провів у 1922–1927 рр. експедиції, присвячені гідробіології Азово-Чорноморського басейну. Під час засідання співробітником міської Іхтіологічної лабораторії В. М. Тихоновим була зачитана доповідь “До 40-річчя діяльності М. М. Книповича”. Другі загальні збори, на яких були присутні понад 70 осіб (що свідчить про зростання чисельності організації), розв'язували організаційні питання. Правління Керченського відділення РТВК протягом 1926 року провело 5 засідань, де окрім організаційних і господарчих питань розглянуло й питання про краєзнавчу виставку у місті. Метою зібрання матеріалів для проведення виставки, згідно з планами правління, повинно було стати створення “Музею виробничих сил району” при відділенні. Виставка пройшла під час роботи Керченської археологічної конференції 6–12 вересня 1926 року та залучила широкі кола відвідувачів: всього експонати оглянуло 325 відвідувачів. Під час заключного засідання конференції ініціатива створення музею при філіалі РТВК отримала публічну підтримку з боку керівництва міста, й до кінця року зобов'язання райвиконкому з надання приміщення для музею було виконано. Організація експозиції визнавалася правлінням відділення головним пріоритетом подальшої роботи¹⁰. Проміжні підсумки роботи Керченського відділення РТВК за три роки з моменту заснування підбив у своєму нарисі заступник голови товариства Є. Е. Лейтнеккер. Автор зазначав, що за ці роки (1923–1926) відділення так і не набуло масового характеру: чисельність його активістів була визначена 50 особами. Також вказувалося, що основний склад філіалу — педагоги міста, для залучення ж до складу РТВК робітників та господарюючих представників керівництва організації пропонував провести спеціальну агітаційну кампанію. Як позитив відзначалося створення зусиллями відділення Музею виробничих сил у місті. Не-

зважаючи на скромність приміщення, яке займалося, цей об'єкт за короткий час зміг стати наочним показником краєзнавчої активності членів РТВК¹¹.

У межах проведення у 1927 році Керченським відділенням РТВК кампанії публічних доповідей у звіті відділення відзначено такі виступи: професора О. І. Анісімова “Про пам'ятки живопису в Криму”, архітектора Центральних державних реставраційних майстерень Б. М. Засипкіна “Про пам'ятки архітектури в Криму”, Ю. Ю. Марті “Про задачі та роботу 1-ї Всекримської краєзнавчої конференції”, М. Г. Тодорова “Про цілі та задачі краєзнавства”, Є. П. Філіпова “Про перший кримський з'їзд краєзнавців” (очевидно, був присвячений першому з'їзду РТВК у Сімферополі 16–18 квітня 1927 року) і “Про музей місцевого краю”, гідротехнік Ф. І. Михайлова “Гідротехнічні споруди Керченського півострова у стародавні часи та тепер”, аспіранта Ленінградського інституту дослідної зоології та фітопатології В. І. Кузнецова “Ентомологічні подорожі весною 1927 року Керченським районом”. Пріоритетними завданнями для подальшої роботи Керченського філіалу РТВК Є. Е. Лейтнекер визначив: розширення числа учасників, зміцнення матеріальної бази, створення постійного екскурсійного органу в межах організації, подальший розвиток Музею виробничих сил, краєзнавча робота на підприємствах і в селі, налагодження контакту та спільні дослідження з науковими експедиціями різного профілю, які прибувають на Керченський півострів¹². У 1928 році дослідницька активність Керченського відділення РТВК залишалася на такому ж високому рівні. В цей час було остаточно сформовано структуру Музею місцевого краю, попередником якого у 1926–1927 рр. був Музей виробничих сил. У закладі було визначено розподіл на три відділи — природничо-історичний, присвячений флорі, фауні, геології регіону; виробничий, який освітлював історію становлення та сучасний стан економіки та соціального розвитку; й т. зв. “революційний” — основна експозиція якого була зібрана під впливом святкування 10-річчя Жовтневої соціалістичної революції у 1927 році та існування якого було результатом спільних зусиль філіалів РТВК і міського Істпарту. У контексті проведення популяризаторських акцій, що сприяли ознайомленню з результатами наукових досліджень широких мас міської інтелі-

генції, робітників, молоді, Керченським відділенням РТВК були продовжені публічні доповіді, які можна було розподілити за трьома тематичними спрямуваннями: вивчення природних багатств Керченського регіону; дослідження, що стосуються історичного минулого району в археологічному й етнологічному контекстах; доповіді з краєзнавчої методології та практики й в цілому із суспільних наук¹³. В цілому слід зауважити, що досвід Керченської філії РТВК демонстрував залучення всіх форм краєзнавчої роботи при активному синтезі дослідницьких та масових напрямів організації цих студій. Що стосується інших відділень РТВК, то під час їхньої діяльності сформувалася певна спеціалізація у дослідженні історії та етнографії (Євпаторійське, Феодосійське відділення РТВК), природничо-історичних наук (Ленінградське, Ялтинське відділення РТВК), організації музейної справи (Алуштинське, Бахчисарайське відділення РТВК). Високий професіоналізм членів товариства, слідування академічним традиціям дорадянської науки, синтез даних традицій із залученням до краєзнавчої роботи широких мас громадськості міст Кримської АСРР, відсутність перешкод у здійсненні діяльності РТВК з боку органів Радянської влади стали запорукою успішної роботи відділень цього авторитетного товариства кримознавців.

Третій напрям роботи РТВК — фундація та забезпечення роботи дослідницьких установ — найбільш рельєфно відобразився в діяльності Гурзуфської (Південнобережної) наукової бази товариства (1923–1926 рр.). Необхідність утворення Гурзуфської наукової бази була вперше оголошена одразу після офіційної реєстрації товариства — у травні 1923 року. Нарком охорони здоров'я РРФСР М. О. Семашко заявив про готовність державної установи надати до користування товариства житловий фонд закладу на Південному березі Криму для облаштування там наукової бази. Правління РТВК ввійшло в переговори з Головним курортним управлінням Наркомздраву РРФСР, і в результаті товариству були надані колишні дачі Дерюжинського та Троянова у Гурзуфі. Вони і стали Гурзуфською науковою базою РТВК. Статус Гурзуфської наукової бази РТВК докладно визначався в “Інструкції завідувачому Південнобережної бази товариства”, складеної Правлінням РТВК. Вона знаходилася в безпосередньому веденні Правління РТВК, яке керувало базою через

свого уповноваженого представника. До кола обов'язків останнього входила уся внутрішня розпорядча діяльність на базі та виконання настанов Правління товариства¹⁴. Безпосередня робота бази почалась у серпні–вересні 1923 року з прийняття перших відвідувачів бази — членів РТВК для відпочинку та наукових занять. На рубежі 1923–1924 років був посилений керівний склад бази. Її директором був обраний професор Б. Ф. Добринін. 23 травня 1924 року на засіданні Правління товариства був затверджений план роботи бази на 1924 рік. Робота Гурзуфської бази як науково-дослідного закладу в 1924 році тривала 5 місяців — з червня до кінця жовтня. За цей період були проведені студії за такими напрямками: “1) Геологічні дослідження в районі Гурзуфа та найближчих гір; 2) Геоморфологічне вивчення Гурзуфського району; 3) Геоморфологічні спостереження над лаколитами Гурзуфсько-Алуштинського району; 4) Геоботанічне вивчення Гурзуфського району; 5) Дослідження рослинних угруповань гірського Криму; 6) Вивчення культурної рослинності Гурзуфського району; 7) Метеорологічні спостереження; 8) Астрономічні спостереження; 9) Археологічні спостереження; 10) Експерсії для дослідження Ласпінського району західної частини Південного берега. Ставилося на меті зробити також ґрунтові та етнографічні дослідження, але довелося відкласти їх до наступного року через неприїзд спеціалістів, які повинні були працювати на базі (Є. П. Троїцького та Б. О. Куфтіна)”. Результатами досліджень, проведених на базі в 1924 році, стали колекції та зібрані матеріали з геології, ботаніки, ґрунтознавства, фотографії. Вони повинні були надійти до Музею-виставки у Криму, заснованій у Москві. Також за підсумками роботи бази була намічена підготовка доповідей і наукових праць до друку. Культурно-просвітницька діяльність бази полягала в проведенні науково-популярних лекцій, екскурсій на її території й околицях Гурзуфа, також за ініціативи співробітників бази було засновано Гурзуфське відділення РТВК, яке отримало статус філіалу Ялтинського відділення товариства. Разом із владою Гурзуфа був розроблений план долучення місцевого населення до краєзнавчої роботи, за сприянням членів РТВК — професора Ленінградського державного університету В. Ф. Пчелінцева та завідуючого Ялтинським музеєм краєзнавства Г. Я. Россілевича було намічено

співробітництво бази з науковою громадськістю Ленінграда та Ялти¹⁵.

У звіті про діяльність Гурзуфської наукової бази за 1925 рік відзначалося, що керівництво базою через закордонне відрядження Б. Ф. Добриніна здійснювалося В. Ф. Пчелінцевим. Був проведений ремонт великого флігеля, розширений житловий фонд бази, відновлено розарій, налагоджено пансіон із харчуванням. Наукова діяльність була зосереджена за такими напрямками: географічне вивчення Гурзуфського району групою ленінградських вчених на чолі з В. Ф. Пчелінцевим, ботанічні заняття групи студентів Першого МДУ на чолі з професором О. О. Борзовим, астрономічні спостереження, які здійснювали працівники Астрономічної обсерваторії при Першому МДУ під керівництвом М. Є. Набокова. Висувалися проекти метеорологічних та економічних досліджень, які можна застосовувати на базі. У 1925 році Гурзуфська наукова база встановила тісні контакти з усіма органами влади в Гурзуфі, Ялті, Алушті, налагодила тісну взаємодію з Ялтинським й Алуштинським відділеннями РТВК, що сприяло зміцненню матеріально-технічного та наукового потенціалу, залученню широких мас місцевих жителів до роботи бази. Південнобережна (Гурзуфська) наукова база досягла рівня повноцінного науково-дослідного закладу¹⁶.

Переломним у діяльності центру регіональних досліджень РТВК у Гурзуфі став 1926 рік. Першим сигналом загрози роботі наукової бази стало звернення Гурзуфської сільради в кінці березня 1926 року до Правління товариства: сільрада вважала приміщення бази такими, що належать їй відомству, й пропонувала укласти з нею відповідний орендний договір. Попри багаторазові звернення керівництва РТВК, Головна науки та Наркомосву РРФСР і значні поступки з боку РТВК у відношенні влади Гурзуфа, 16 червня 1926 року сільрада в односторонньому порядку постановила у тижневий строк або пристати на її умови, або звернутися по допомогу до суду для опечатання приміщень бази. До осені 1926 року Гурзуфська (Південнобережна) наукова база РТВК припинила свою наукову роботу та існування¹⁷.

Період 1929–1932 рр. у радянському краєзнавстві відзначився значними утискуваннями та репресіями проти очільників та рядових активістів громадських наукових співтовариств. Не оминула ця тяжка доля й РТВК, яке

було вимушене з 1929 року значно скоротити масштаби своєї роботи, а в січні 1932 року — під тиском владних органів Кримської АСРР РТВК прийняло рішення про саморозпуск та долучення до Кримського обласного бюро краєзнавства.

Як бачимо, дослідницька та масова діяльність РТВК спромоглася охопити усі напрями в різноманітні краєзнавчих студій. Отже, можна сформулювати основні висновки значення роботи РТВК для краєзнавчого руху:

- Товариство чітко окреслило свої цілі та завдання щодо організації роботи в дослідницькому та масовому напрямках. Ці програмні тези були закріплені в статутах товариства, що мали дві редакції — 1923 та 1926 рр. та відображали прогрес в діяльності організації. Статути РТВК можна вважати зразковими установчими документами для краєзнавчої організації періоду 20-х — початку 30-х років ХХ ст.;
- Процес ініціювання регіональних студій мав декілька джерел — це були переважно представники столичної інтелігенції, творчий шлях яких був у різні часи пов'язаний з Кримом, та нова генерація ентузіастів-дослідників регіонального рівня, керована представниками дорадянської губернської інтелігенції;
- Створення краєзнавчих товариств було одною з форм залучення як представників дорадянської науки та громадської активності до плідного функціонування

у нових умовах радянського суспільства;

- В роботі РТВК формувалися значні цілі вивчення Криму, які демонстрували високий науковий рівень репрезентантів товариства;
- Внутрішня процедура прийняття рішень демонструвала значний демократизм і підтверджувала відсутність тотального контролю над історико-краєзнавчою роботою з боку влади в СРСР в 20-ті роки ХХ ст.;
- Зміна формату роботи РТВК у 1926–1927 рр. свідчила про наявність нових методологічних засад безпосередньої краєзнавчої роботи у Криму, що також свідчило про наявність творчої та організаційно-адміністративної наснаги в діячів відділень;
- Спроможність виступати організатором краєзнавчої роботи в містах Кримської АСРР доводило високий авторитет та значні організаційні можливості активістів відділень РТВК на місцях;
- Ініціювання створення дослідницьких установ та проведення таких заходів всередині товариства (Гурзуфської наукової бази РТВК) допомагала в створенні умов для організації плідних наукових студій щодо вивчення Криму безпосередньо на території регіону та в сприятливих умовах. Результати цих досліджень завдяки наявності регіональної мережі відділень мали можливість бути розповсюдженими серед громадськості Кримської АСРР.

Джерела та література

- 1 *Непомнящий А.А.* Арсеній Маркевич: Страницы истории крымского краеведения / А. А. Непомнящий. — Симферополь: Бизнес-Информ, 2005 (Библиография крымоведения; Вып. 3). — 432 с.; *Він же.* Подвижники крымоведения / А. А. Непомнящий. — Симферополь: СГТ, 2006. — (Библиография крымоведения; Вып. 7). — 324 с.; *Він же.* “Еще держится у нас старая культурность...”: Новые материалы по истории крымоведения в переписке местных историков с академиком И. Ю. Крачковским / А. А. Непомнящий // Историческое наследие Крыма. — 2007. — № 19. — С. 181–202; *Він же.* “Поки обері-

гаємо та рятуємо, там де можна, але це дуже важко...”: невідомі матеріали з історії пам'яткоохоронної роботи в Криму за матеріалами листування А. І. Маркевича та С. Ф. Платонова / А. А. Непомнящий // Праці Центру пам'яткознавства. — Київ, 2008. — Вип. 13. — С. 201–227; *Він же.* Подвижники крымоведения / А. А. Непомнящий. — Симферополь: СГТ, 2008. — Т. 2: TAURICA ORIENTALIA. — (Библиография крымоведения; Вып. 12). — 600 с.

- 2 *Севастьянов А.В.* Основание и первые годы деятельности Российского общества по изучению Крыма (1922–1925 гг.) / А. В.

- Севастьянов // VI Таврические научные чтения, 27 мая 2005 г.: Сб. мат-лов / Крымский респ. краевед. музей. — Симферополь, 2006. — С. 142.
- 3 Устав Российского общества по изучению Крыма. — М.: Красная новь, 1924. — 7 с.
- 4 Там само. — С. 1.
- 5 Там само. — С. 1–2.
- 6 Там само. — С. 2–3.
- 7 Там само. — С. 4–7.
- 8 Державний архів Російської Федерації (ДАРФ). — Ф. А-2307 (Головна наука НКО РРФСР). — Оп. 8. — Спр. 286. — Арк. 55–59.
- 9 Севастьянов А. В. “...Работа Российского общества по изучению Крыма является в интересах Крыма крайне желательной...”: Документы архивов свидетельствуют / А. В. Севастьянов // Историческое наследие Крыма. — 2006. — № 12/13. — С. 137–145.
- 10 Филиппов Е. П. Керченское отделение РОПИК / Е. П. Филиппов // Крым. — 1927. — № 1 (3). — С. 180–182.
- 11 Лейтнекер Е. Э. Керченское отделение Общества по изучению Крыма / Е. Э. Лейтнекер // Крым. — 1928. — № 2 (7). — С. 109–110.
- 12 Там само. — С. 111.
- 13 [Марти Ю. Ю.] Пять лет краеведческой работы Керченского отделения Общества по изучению Крыма / Ю. Ю. Марти // Крым. — 1929. — № 1 (9). — С. 203–205. — Вид. під псевд.: Ю. М.
- 14 ДАРФ. — Ф. А-2307. — Оп. 2. — Спр. 337. — Арк. 3–5 зв.
- 15 Там само. — Арк. 6–8, 10, 11, 15; Спр. 338. — Арк. 10.
- 16 Держ. архів в АРК. — Ф. Р-652 (Раднарком Кримської АСРР). — Оп. 1. — Спр. 799. — Арк. 129–131 зв. Частково цей звіт був надрукований: Крым. — 1925. — № 1. — С. 69–70.
- 17 Севастьянов А. В. Из истории деятельности Гурзуфской научной базы Российского общества по изучению Крыма (1923–1926 гг.) / А. В. Севастьянов // Культура народов Причерноморья. — 2006. — № 66. — С. 44–45.

Александр Севастьянов

Десять лет на службе краеведению: Российское общество по изучению Крыма (1922–1932 гг.)

В статье на основании совокупности малоизвестных опубликованных и архивных источников осуществлен анализ деятельности ключевого сообщества краеведов Крыма периода 20-х — начала 30-х годов XX в. Раскрыты основные формы работы организации, сформулированы выводы о роли и значении деятельности общества для развития научного, исследовательского и массового, популярного краеведения.

Ключевые слова: краеведение, история и организация науки, Российское общество по изучению Крыма, региональные отделения, Гурзуфская научная база.

Alexander Sevastyanov

Ten years on service to study of local lore: the Russian society on studying of Crimea (1922–1932)

In article on the basis of set of the little-known published and archival sources the analysis of activity of key community of regional specialists of Crimea of the period 20 is carried out — the beginnings of 30th XX Are presented century the basic forms of work of the organization, conclusions about a role and value of activity of a society for development of scientific, research and mass, popular study of local lore are formulated.

Key words: study of local lore, history and the science organization, the Russian society on studying of Crimea, regional branches, Gurzufsky scientific base.